

рактеру. Наявність добре укомплектованих фондів, у першу чергу науковою та навчальною літературою, пристосованість приміщень для роботи читачів та добре організовані довідкові відділи – все це сприяє залученню до читальні широкого кола інтелігенції, учнівської молоді, робітників та прислуги [9, ч. 2, 238-239]. У резолюціях з'їзду зазначалося, що довідкові відділи бажано створювати при всіх публічних та народних бібліотеках.

Питання організації довідкових відділів розглядалося також і на засіданні підсекції бібліотек для дітей. Її секретар О. Корольков повідомив, що при Будинку вчителя у Москві створюються педагогічний музей, довідково-педагогічне бюро, педагогічна бібліотека, а також заплановано організувати бібліотеку-читальню для дітей і улаштувати при ній довідковий відділ з питань дитячої літератури та методики дитячого читання [9, ч. 2, 369].

Визнаючи роль та значення бібліотеки у вихованні підростаючого покоління, а читання – важливим засобом формування розумових, моральних та естетичних якостей дитини, у резолюціях підсекції зазначалося про необхідність створення при бібліотеках для дітей довідкових відділів, які мали б комплектуватися бібліографічними покажчиками і рекомендаційними каталогами дитячої літератури, а також виданнями, що стосуються психології дитячого читання та методики його вивчення [9, ч. 1, 216].

Аналіз матеріалів з'їзду свідчить, що проблема довідково-бібліографічного обслуговування тією чи іншою мірою розглядалася представниками бібліотек всіх типів. Необхідність створення у структурі книгозбірень спеціальних довідкових відділів була підтверджена практичною роботою.

Довідково-бібліографічне обслуговування було визнано окремим різновидом обслуговування читачів, важливим для всіх типів бібліотек – від академічних до дитячих. Зазначалося, що від його подальшого роз-

витку залежить якість бібліотечного обслуговування в цілому. У цьому неабияке значення Першого всеросійського з'їзду з бібліотечної справи.

Однак рішення з'їзду щодо організації у бібліотеках довідкових відділів практично не були запроваджені у практику. Відсутність підтримки з боку держави і наступні історичні події стали тими об'єктивними чинниками, що загальмували на певний час розвиток довідково-бібліографічного обслуговування.

Список використаної літератури

1. Берков П. И. Библиографическая эвристика. – М., 1960. – 248 с.
2. Васильева Т.А. Развитие теории и практики справочно-библиографического обслуживания в универсальных научных библиотеках: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 05.25.03. – М., 1987. – 17 с.
3. Васильева Т.А. Состояние и тенденции развития общей ретроспективной библиографии и библиографического обслуживания специалистов в университетских научных библиотеках. – М., 1983. – С. 115-132.
4. Иваношина Р.И. Из истории справочно-библиографической работы двух крупнейших библиотек СССР // Библиотеки СССР: опыт работы. – М., 1959. – Вып. 2. – С. 76-95.
5. История Государственной ордена Трудового Красного Знамени Публичной библиотеки им. М.Е. Салтыкова-Щедрина. – Л.: Лениздат, 1963. – 453 с.
6. Моргенштерн И.Г. Изучение советским библиографоведением проблем справочно-библиографической работы (1959–1976 гг.) // Вопросы библиографоведения: Библиогр. работа б-к и общие проблемы теории и практики библиографии. – М., 1978. – С. 85-105.
7. Моргенштерн И.Г. Оптимизация справочно-библиографического обслуживания в советских библиотеках: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 05.25.03. – М., 1989. – 18 с.
8. Садова М.А. В поисках книги. Библиографические розыскания при выполнении читательских требований. – М.: ВКП, 1963. – 84 с.
9. Труды первого Всероссийского Съезда по библиотечному делу [1-7 июня 1911 г.]: В 2 ч. – СПб., 1912. – Ч. 1. – 224 с.; Ч. 2. – 440 с.

НОВІ ШЛЯХИ ДО РОЗШИРЕННЯ ІНФОРМАТИВНОСТІ ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНОГО ФОНДУ

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ

В. Шкаріна

З А останні роки наукові бібліотеки набули статусу інформаційних установ. Це зумовило якісні зміни у ланцюзі бібліотекар – користувач. Сьогодні до послуг вимогливого користувача наукової бібліотеки – найширша інформація, яку може надати комп'ютеризована бібліотека. Задоволення його найрізноманітніших наукових, професійних і освітніх запитів – основний зміст роботи відділу довідково-бібліографічного обслуговування (ВДБО) Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (НБУВ). Один із напрямів діяльності відділу – створення вторинного ресурсу, який є результатом вивчення потреб науковців та спеціалістів в інформаційно місткій електронній продукції.

Зростання масивів документних потоків постійно підвищує роль довідково-бібліографічного апарату (ДБА) бібліотеки як засобу навігації та бази інформаційного пошуку. Важлива його складова – довідково-бібліографічний фонд (ДБФ), основна частина котрого зосереджена у вищезазначеному відділі, що є основним виконавцем і координатором довідково-бібліографічного обслуговування користувачів. Окремі галузеві частини ДБФ (це, як правило, стосується його довідкової складової) знаходяться у спеціалізованих структурних підрозділах (у залах природничих та технічних, гуманітарних наук, у відділах бібліотекознавства, стародруків та ін.). Увесь

ДБФ НБУВ, у т. ч. ДБФ ВДБО, має подвійне відображення у каталогах бібліотеки: загальнобібліотечних (службових та загального користування) та структурних підрозділів-фондоутримувачів. У каталогах ВДБО (абетковому та систематичному) акумульовано основну масу відомостей про документи, що складають ДБФ. У систематичному каталозі (СК) виділено довідкову та бібліографічну складові з наступним галузевим поділом згідно з таблицями Бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК) для наукових бібліотек. Але цього недостатньо для високої ефективності використання ДБФ, адже він містить документи, що потребують додаткового розкриття їхнього змісту: це ретроспективні бібліографічні покажчики зі складною структурою, біобібліографічні довідники, реферативні збірники тощо.

Тому сьогодні ми працюємо над тим, щоб активізувати використання ДБФ завдяки можливостям електронного середовища. Створення звичайного електронного каталогу (ЕК) на ДБФ не робить точками доступу необхідні елементи внутрішньокнижкової інформації бібліографічних посібників та довідкових видань несловникового типу. Для вирішення завдань інформаційного забезпечення більш високого рівня необхідно мати базу даних, що глибше розкривала б ДБФ. Така робота може проводитися будь-якою науковою бібліотекою з метою оптимізації вторинних ресурсів для розширення доступу до наукової інформації, зосередженої у первинних документах.

З 2002 р. у ВДБО НБУВ розпочато створення ЕК на ДБФ. Програмним засобом для цього обрано інтегровану бібліотечно-інформаційну систему ІРБІС, виробником якої є Державна публічна науково-технічна бібліотека (ДПНТБ) Росії.

Враховуючи, що створюваний з 1994 р. загальнобібліотечний ЕК НБУВ функціонує в іншому програмному середовищі, ЕК на ДБФ ВДБО створюється і використовується поки що в автономному режимі. Тому надалі ми плануємо імпортувати бібліографічні записи на документи ДБФ з ЕК НБУВ та доповнити їх додатковими пошуковими елементами.

Для створення ЕК використовується АРМ «Каталогізатор», призначений для бібліотечного працівника, який займається формуванням бібліографічних записів та їхнім редагуванням. На підготовчому етапі роботи складено технологічну інструкцію "АРМ каталогізатора ВДБО" та проведено навчання співробітників.

У процесі роботи над створенням ЕК у ВДБО були виявлені нормативні файли, котрі потребують внесення змін у зв'язку з неповнотою, невідповідністю стандартам, що діють в Україні, нехтуванням особливостей роботи НБУВ тощо: перелік міст, видавництва, заголовків опису, рубрикатори загальний та географічний, перелік структурних підрозділів-фондоутримувачів та ін.

На сьогоднішній день до ЕК включено ряд галузевих розділів фонду. Планується також включення до ЕК неопублікованих бібліографічних посібників (фонду виконаних довідок), що входять до складу ДБФ. Увагу бібліографа зосереджено на введенні змісту видання: розділів, підрозділів, параграфів тощо, а також персоналій. При необхідності заповнюється поле "Ненормовані ключові слова" з додаванням інших важливих пошукових елементів, відсутніх у назві та змісті

видання, та складається анотація, елементи якої не є точками доступу. У словниках, за якими можна здійснювати пошук, відображаються автор, персоналія, слова з назви, слова зі змісту, додаткові ключові слова, шифр ББК, рік видання, ISBN чи ISSN, а також менш суттєві пошукові параметри та службова інформація.

Проведено аналіз ступеня розкриття змісту довідково-бібліографічних видань у трьох інформаційно-пошукових масивах: карткових каталогах, ЕК НБУВ та ЕК на ДБФ. Його результати можна прослідкувати на прикладі декількох видань.

Приклад 1. Хрещатик: Культурол. путівник / Упоряд. і ред. В.М. Грузин. – К.: Вид. дім "Амадей"; Град Лтд., 1997. – 159 с. – (Історія однієї вулиці; 1).

У карткових каталогах НБУВ видання можна відшукати за назвою, за упорядником та за серією в абетковому каталозі (АК) і за галузевим розділом в СК, тобто за **4-ма ознаками**, одночасно – тільки за однією з ознак.

В ЕК НБУВ пошук видання можливий за словами з назви та підзаголовних даних (у даному випадку їх три), за упорядником, серією, обмеживши пошук галузевим розділом, роком видання та шифром зберігання НБУВ, тобто за **8-ма ознаками**, одночасно – однією, декількома або усіма.

В ЕК на ДБФ видання можна відшукати, по-перше, за **8-ма ознаками**, переліченими для пошуку в ЕК НБУВ, та додатково за такими ознаками: за ISBN, за трьома авторами статей та за словами з назв трьох статей (візьмемо по одному з кожної), тобто всього не менш, ніж за **16-ма ознаками**. При цьому не враховуються параметри для службового використання, такі, що практично не вплинуть на результат, не присутні у запиті, та інші додаткові ознаки: країна-видавник, мова, тип і вид документа, місце зберігання, інвентарний номер, автор-укладач, матеріальний носій тощо.

Приклад 2. Ковалинський В. Меценаты Киева. – 2-е изд., испр. и доп. – К.: Кий, 1998. – 525 с.

У карткових каталогах НБУВ видання можна відшукати за автором в АК та за галузевим розділом у СК, тобто за **2-ма ознаками**, одночасно – тільки за однією з ознак.

В ЕК НБУВ пошук можливий за автором, за будь-яким словом назви (у даному випадку їх два), за тематичним розділом, роком видання, шифром зберігання НБУВ, тобто за **6-ма ознаками**, одночасно – однією, декількома або усіма.

В ЕК на ДБФ видання можна відшукати, по-перше, за 6-ма ознаками, переліченими для пошуку в ЕК, а також за ISBN та за 25-ма персоналіями, тобто не менш як за **33-ма пошуковими ознаками**, не враховуючи додаткових параметрів.

Приклад 3. Внешнеполитическая стратегия администрации Буша: подходы к урегулированию региональных проблем: Реф. сб. / Редкол.: Мильштейн В.М. и др.; АН СССР. ИНИОН. – М., 1990. – 224 с. – (Сер.: Внешнеполит. пробл. США).

У карткових каталогах НБУВ видання можна відшукати за назвою в АК, за галузевим розділом у СК, за серією та за персоналією, тобто за **4-ма ознаками**, одночасно – тільки за однією з ознак.

В ЕК НБУВ запис 1990 р. відсутній, але його можна змодельовати і визначити, що пошуковими ознаками могли б бути: слово з назви та підзаголовних даних (суттєвими є 9), тематичний розділ, три редактори, персоналія, рік видання, серія, шифр зберігання НБУВ, тобто **16 ознак**, одночасно – одна, декілька або усі.

В ЕК на ДБФ видання можна відшукати, по-перше, **за 16-ма ознаками**, переліченими для пошуку в ЕК, а також за ISBN та за 40-ма суттєвими словами (у т. ч. автори реферованих праць, країни, персоналії) зі змісту реферативного збірника, який введено до ЕК на ДБФ, тобто за **56-ма пошуковими ознаками**, не враховуючи додаткових.

ЕК на ДБФ передбачає не тільки створення цінного інформаційно-ємного вторинного ресурсу в електронному вигляді, а також можливість підготовки різноманітних інформаційних видань. Таким чином було підготовлено анотований каталог "Історія Києва у довідково-бібліографічних виданнях", що власне є путівником по фондах ВДБО. Він в основному відповідає розділам СК з історії Києва (довідкові та бібліографічні друки), але бібліографічні записи доповнено змістом видання та анотацією, а також іменним покажчиком. Для створення файла путівника було обрано один із вихідних форматів у вигляді бібліографічного покажчика, що є найбільш наближеним до необхідного варіанта, але повністю не відповідає нашим вимогам. Це пов'язано з тим, що АРМ каталогізатора більш орієнтований на процеси каталогізації, а не бібліографування, і це один із моментів, що також потребує програмного доопрацювання з метою зменшення трудотрат на додаткове редагування.

Враховуючи, що паперові носії, як і електронні, мають свої переваги, таке видання не є зайвим при можливості електронного пошуку. Таким чином, ЕК на ДБФ дозволяє готувати до друку бібліографічні посібники на основі певної тематичної чи іншої його частини і навпаки: використовуючи при підготовці будь-якого посібника не програму текстового редактора, а систему ІРБІС, ми матимемо не тільки текстовий файл, а й базу даних (БД). Завдяки експортно-імпортним можливостям ІРБІС ця БД, у свою чергу, може бути додана до будь-якого інформаційно-пошукового масиву, що підтримує міжнародні комунікативні формати UNIMARC, USMARC та RUSMARC.

Декілька слів про невелику за обсягами, але важливу частину ДБФ – фонд неопублікованих бібліографічних посібників (НБП), чи фонд виконаних довідок. Письмові тематичні довідки, виконані за разовими запитами користувачів, можуть оперативніше, ніж опубліковані посібники, відображати актуальну за змістом інформацію. Враховуючи те, що бібліографічна інформація не застаріває (втрачає актуальність тільки інформація, яку містять документи, що є об'єктом бібліографування), неопубліковані списки та покажчики літератури можуть назавжди залишитись унікальним джерелом тематичної бібліографії, що з певних причин так і не знайшла подальшого відображення в опублікованих бібліографічних джерелах. Тому не варто недооцінювати цей вторинний ресурс.

Важливим досягненням за останнє десятиліття стало створення та збереження НБП на електронних носіях. Сьогодні наукові бібліотеки, як і раніше, нада-

ють читачам інформацію про ці посібники у вигляді їхніх списків за останні роки, а також випускають зведені покажчики, що відображають фонд НБП системи закладів [1]. Але для суттєвої активізації їхнього використання потрібно, перш за все, дотримуватися принципу, за яким кожний документ фонду, незалежно від того, первинний він чи вторинний, опублікований чи неопублікований, на паперовому чи іншому носіїві, повинен бути відображений у загальних бібліотечних каталогах. Це стосується не тільки НБП, а й деяких інших цінних джерел інформації. Звичайно, це не виключає додаткового відображення відомостей про окремі види документів в окремих каталогах відповідно до інформаційних потреб користувачів.

Сучасні ЕК дозволяють змінити стан речей, що є типовим для ведення карткових каталогів. Так, створення ЕК у системі ІРБІС передбачає включення будь-яких документів з присвоєнням їм широкого спектра класифікаційних ознак для можливості пошуку за типом, видом, характером та фізичним носієм, способом доступу тощо. При каталогізації документів у системі ІРБІС можна використовувати передбачені програмою засоби для підключення до запису їхніх текстових файлів. Це стосується також електронних текстових файлів НБП.

Важливим технологічним питанням при створенні електронних бібліографічних ресурсів є вдосконалення вихідного формату таким чином, щоб у результаті пошуку користувач міг отримати бібліографічні записи, які відповідають діючим в Україні стандартам.

Ми прагнемо підняти імідж бібліотечного працівника, що працює сьогодні у складних умовах і рівень вимог до якого набагато вищий, ніж 10-15 років тому. Один із найважливіших аспектів цього питання – підвищення кваліфікації. Тільки високий професійний рівень може стати тим фундаментом, на якому зростатиме значимість в українському суспільстві бібліотечного працівника як фахівця у галузі інформації.

Список використаної літератури

1. Архіпова І.М. Неопубліковані бібліографічні покажчики та списки як важливий інформаційний ресурс // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського. – 2001. – Вип. 6. – С. 477–481. – Бібліогр.: 7 назв.
2. Березная Т.И., Рудзский Л.З. Опыт создания автоматизированной библиотечно-информационной системы в университетской библиотеке на базе системы ИРБИС // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: 7-я Междунар. конф. "Крым-2000": Материалы конф. – 2000. – Т. 1.
3. Гуркова Т.Ф. Совершенствование предметного каталога на справочно-библиографический фонд // Оптимизация информационно-поисковых качеств справочно-аппарата библиотеки: Сб. науч. тр. – Новосибирск, 1982. – С. 91–98.
4. Крышина В.С. О путях совершенствования справочно-библиографического аппарата универсальных научных библиотек // Сов. библиогр. – 1976. – № 5. – С. 21–26.
5. Лобанова Э.М. Точки доступа в традиционных и машиночитаемых каталогах // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества: Материалы 5-й междунар. конф. "Крым-98". – Судак, 1998. – Т. 1. – С. 169–171.